

K POJMU HÍBKOVEJ ŠTRUKTÚRY

Ján Horecký

Treba si uvedomiť, že pojem hĺbkovej štruktúry u N. Chomského je závislý od povrchovej syntaktickej štruktúry, od empiricky pozorovanej podoby jazykových prejavov. V tomto zmysle je to vlastne konštrukcia a je to hĺbková štruktúra veľmi málo hlboká, lebo je celkom pod povrchom vlastnej manifestácie jazykového prejavu. Preto sa tu lepšie hodí názov základná štruktúra (underlying structure). Vlastná hĺbková štruktúra súvisí s myslením, s myšlienkovou štruktúrou. V takomto chápaní ide vlastne o súbor logických predikátov, z ktorých mnohé (nie vždy všetky!) sa realizujú pomocou sémantických príznakov a prostredníctvom konkrétnych formálne vyjadrených jazykových prostriedkov.

Inými slovami: Kým fakty hĺbkovej štruktúry v chápaní N. Chomského idú len veľmi málo pod povrch javovej roviny, hĺbková štruktúra v naznačenom chápaní oveľa viac poukazuje na vlastnosti podstaty jazykových javov. Prirodzene, čisto empiricky nie je možné pozorovať vlastnosti a prvky takejto hĺbkovej štruktúry. Preto je nevyhnutné používať pri skúmaní jazyka aj racionálne metódy a práve preto nie je správne pokladať jazykovedu len za empirickú vedu.

K POJMŮM VZTAH A SYSTÉM

Pavel Novák

Následující poznámky jsou míněny jako doplňující k referátu V. Krupy.

1. Vztahy mohou být nejen dvoučlenné, nýbrž na jedné straně troj- a vícečlenné, na druhé straně tak říkajíc jednočlenné: vlastnosti. Racionálním jádrem tzv. substančního pojetí jazykového systému je patrně oprávněný protest proti ignorování vlastností (a omezování pozornosti jen na některé typy vztahů).

2. Výrazu vztah v definici systému a struktury (a podle předchozího odstavce i výrazu vlastnost) je třeba rozumět v širokém smyslu, může jich být užito i o "dynamice" (působení, dějích), i o "statice" (vztazích a vlastnostech v užším smyslu).

3. Definice systému a struktury uvedená v referátu V. Krupy nás "osvobozuje" od "problému", zda daná oblast zkoumání je či není systémem, zda má či nemá strukturu, zato vede k srovnávání systémů podle složitosti apod.

4. Pojmy prvek a systém jsou podle podané definice korelativní. To, co je z hlediska jedné úrovně zkoumání prvkem, může být z hlediska jiné úrovně systémem a naopak. (To činí zbytečným výraz systém systémů, který měl v jisté době progresivní úlohu; když totiž systém systémů, proč ne systém systémů systémů...?)

5. Pro empirické vědy (jako je lingvistika) je závažné sledovat rozvoj teorie tzv. nepřesných (rus. rozmytých, angl. fuzzy) množin, systémů, algoritmů apod.

6. Mezi marxisticky orientovanými lingvisty se někdy vyhlašuje jakási ontologická priorita vlastností před vztahy. Ne podporu se uvádívá zejména jedno místo z Marxova Kapitálu (I. díl, s. 75, ř. 6-7 českého překladu z r. 1959), lze však interpretací relevantního kontextu prokázat, že naprosto neoprávněně. Ostatně i kdyby vlastnosti byly ontologicky prius a vztahy jen jakýmiisi

arénami jejich projevování se, neplynula by z toho obvykle doporučená metodická direktiva "nejprve studuj vlastnosti, pak vztahy" (nýbrž - vzhledem k tomu, že obvykle postupujeme od "vnějšku", "povrchu" jevu k "vnitřku", do "hloubky", k podstatě - direktiva právě opačná).

7. Rozpory v systému. K tomu zásadně I. I. Revzin, K sootnošeniju strukturnogo i sistemnogo podchodov v sovremennoj lingvistike, in: Sistemnyje issledovanija 1972 (Moskva), s. 179-180.

K POVAZE JAZYKOVÉHO SYSTÉMU

Jaroslav Popela

Snaha definovat systém a strukturu jako obecné pojmy společné nejružnějším vědám je oprávněná. Zároveň je však nutno hledat specifičnost těchto pojmů v jednotlivých vědách. Klasifikací systémů na základě stupně jejich vnitřní organizovanosti se sotva dostatečně přiblížíme k specifičnosti konkrétních systémů (a struktur); podle mého názoru je nejdříve třeba stanovit kvalitativnější rozdíly, jako je např. rozlišení materiálních a ideálních systémů a dále rozlišení materiálních systémů primárních a sekundárních (znakových, sémiotických) u V. M. Solnceva. Nedostatečně rozpracovanou otázkou je zatím i otázka systému skutečnosti vůbec (skutečnosti vcelku).

Specifičnost jazykového systému vyplývá z funkce jazyka jakožto dorozumivacího prostředku: realizace této funkce nutně předpokládá znakovost jazyka a existenci protikladu langue - parole. V. Krupa definuje systém podle Filkorna jako "množinu prvků, které přesně vymezeným způsobem mezi sebou souvisí tak, že množina tvoří jakousi jednotu nebo celek". Takto obecné pojetí systému se vztahuje jak na langue, tak na parole, a to nejen ve smyslu hotových jazykových projevů, ale i procesů k nim vedoucím. Velmi obecné pojetí systému (a struktury), jehož předností je to, že platí i v jiných vědách, staví tedy lingvisty před úkol diferencovat a specifikovat především systém langue a systém parole. Krupa k tomu už hodně řekl zejména ve statí Kategória systému v jazykovede z hľadiska filozofie. Jazykovedný časopis, 25, 1974; srov. z ní např. tento úryvek (s. 16): "paradigmatické systémy sú z hľadiska reči potenciálne, kým syntagmatické systémy sú aktuálne. Rečová činnosť je teda aktualizácia a dá sa veľmi zjednodušene charakterizovať ako transformovanie paradigmatických systémov do systémov syntagmatických. Transformačná fáza sa skladá z presne vymedzeného súboru pravidiel, keďže pravidlo môžeme definovať ako vzťah medzi potenciálnym a aktuálnym systémom. Súbor aktuálnych a potenciálnych

